

УДК 111.1:37.013.73
DOI <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2020.1.6>

Максюта Микола Єгорович

доктор філософських наук,
професор кафедри філософії

Національного університету біоресурсів і природокористування України
вул. Героїв Оборони, 15, Київ, Україна

ОНТОЛОГІЯ ЛЮДСЬКОГО НА ЛАНДШАФТІ КОМПЛЕМЕНТАРНОСТЕЙ ГУМАНІЗАЦІЇ ФІЛОСОФСЬКО-НАУКОВОЇ ОСВІТИ

Актуальність проблеми. У статті наголошується, що людськість є душею олюдненої дійсності, зманіфестуванням значень, зокрема, поступальних змін у суспільних сферах та індивідуальному бутті як людинозначущий чинник єдності особистості й суспільства. У міжлюдських взаєминах людяність – моральна якість людини, прояви поваги, щирості, довіри, доброчесності, достоїнства, доброзичливості, добросердечності та завдячливості, яка у відповідних ракурсах реалізує принципи гуманізму. Проте людина епохи Модерн самовільно визначила свій статус на засадах насильницького освоєння та використання природного довкілля – як суб'єкта активної, цілеспрямованої діяльності, озброєного науковими знаннями й науковим методом, покликаними як вищий здобуток індустріального суспільства легітимізувати його активність. Тому гуманізація філософсько-наукової освіти повинна розглядатись як дієва форма поєднання сучасних соціокультурних процесів розвитку суспільства й науки, видів наукової діяльності, передусім – діяльності науково-пізнавальної, як форми утривалення полілогу соціальних суб'єктів. Тому цілком логічно, контекст взаємодії «наука – суспільство», з одного боку, актуалізує роль науки як соціальної інституції, самозростаючої системи знання тощо. Але ж, з іншого боку, не менш злободенними є й питання відкритості суспільства до проблем, перспектив, сучасних тенденцій та наслідків розвитку науки й наукового дослідництва.

Метою дослідження став теоретичний аналіз гуманізуючої спрямованості філософсько-наукової освіти як способу повноти реалізації науки у статусі форми буття культури.

Методи дослідження – компаративний, герменевтичний, фундаментальні наукові принципи – об'єктивності й конкретності, а також традиційні логічні прийоми й засоби – індукція, дедукція, аналіз і синтез.

Одержані результати: З'ясовано, що гуманізуюча спрямованість філософсько-наукової освіти репрезентує науку, наукові знання як необхідну передумову поглиблення розуміння відповідальності сучасної людини й суспільства за наслідки науково-технічної цивілізації. Переосмислення можливостей впливати на природний світ та необхідності переорієнтації всіх видів діяльності від цінностей і норм традиційного антропоцентризму до сучасних вимог біоцентризму є, по суті, безальтернативно людиностверджувальним. Озброєна новітнім науковим і технологічним потенціалом, людина покликана формувати максимально оптимальні екологічні умови.

Ключові слова: відповідальність, гідність науки, гносеологізований суб'єкт, наукова культура, гуманність мислення, людські виміри суцього.

Вступ. Присутність людини у природі, в матеріальній дійсності – це передусім демонстрація сутнісної спрямованості її життєздійснення на освоєння, «олюднення» дійсності. Людина знає, спираючись водночас на значущі для неї явища, процеси, предмети природи, на відповідні смисли. Ставлення до дійсності носить вибіркового характер, визначений відповідними прагненнями, потребами, інтересами й цілями життєздійснення, коли відповідно до останнього воно обмежується як визначена сфера. Людські знання олюдненої природи, предметності матеріальної дійсності, смислотворчість людського – зманіфестування людськості людини. Людське як таке, олюднення природи здійснюються в умовах історично поступального внутрішнього зростання людини, вдосконалення духовно-інтелектуальних та матеріально-виробничих умов і можливостей соціального суб'єкта, людськості спрямованості і змісту творчо-самотворчого життєздійснення особистості. Людяність – здобуток людської історії, значущий

чинник соціального буття людини, самоздійснення особистості у створених умовах соціальної культури як просторі людського, наскрізно життєбуттійнісним чинником якого є праця. Принципи гуманізму – орієнтація мислення, діяльності, життєвої позиції на передусім бачення, розуміння та співпереживальне ставлення до іншої людини, як безумовної засади ствердження і зміцнення своєї людяності: це – людське бачення людини в життєвих катаклізмах чи соціальних катастрофах, розуміння неприйнятності насильницького ставлення й тому доконечність також розуміння необхідності захисту людини й людськості.

Мета та завдання. Мета статті – теоретичний аналіз гуманізуючої спрямованості філософсько-наукової освіти як способу повноти реалізації науки у статусі форми буття культури.

Реалізація поставленої мети зумовила необхідність розв'язання таких дослідницьких завдань: на засадах гуманізму виробити синтетичний підхід до навчально-виховної тематизації філософсько-наукової проблематики; висвітлити визначальні риси людиностверджувально-цілісного образу науковця інформаційного суспільства.

Методи дослідження. У процесі дослідження порушеної проблеми застосовувались такі методи: компаративний, герменевтичний, фундаментальні наукові принципи – об'єктивності й конкретності, а також традиційні логічні прийоми й засоби – індукція, дедукція, аналіз і синтез.

Результати. У процесі висвітлення питань історичного генезису науки необхідно наголосити на наступному. Наука й наукове дослідництво – це постійні інтелектуальні, морально-світоглядові вимоги до людини як суб'єкта наукового пошуку, але, зрештою, і як суб'єкта соціального. Так, наукові відкриття означають вихід на чільні позиції науки, необхідність чіткого визначення нових пізнавальних об'єктів, цілей, завдань, методології, а водночас і відповідних світоглядних вимірів, актуалізацію наукової культури. Розвиток наукових досліджень – це постійний захопливий пошук, *запрошення*, звернене до людини, долаючи труднощі здійснювати відкриття нових знань удосконалювати, поглиблювати свої інтелектуально-вольові якості. Наука не може руйнувати традиційну мораль, але під її впливом інтенсифікується внутрішнє життя. «Вона може породжувати нові почуття не через те, що почуття можуть бути об'єктом доведення, а тому що будь-яка форма людської діяльності впливає на саму людину та створює для неї нову душу <...> Вчений, вочевидь, також має свою особливу психологію, і він дещо з неї розпилує на тих, хто торкається науки лише випадково» [4, с. 508].

Гуманізуюча філософсько-наукова освіта в умовах інтенсивного розвитку науково-технічної цивілізації зреалізовується на шляхах поглиблення духовності людини як члена *громадянського суспільства*. І в цьому об'єктивна необхідність людиностверджувального поступу всіх сфер суспільного та індивідуального буття, позаяк викликані техніко-технологічними здобутками рецидиви духовного занепаду людини, занепаду культури мислення є беззаперечним свідченням наближення суспільної деградації.

В умовах постіндустріального суспільства взаємозв'язки індивідуального та соціального буття набувають невідомої раніше інтенсивності змістовних трансформацій, коли поступ громадянського суспільства залежить від інтелектуально-духовної розвиненості особистості й водночас суспільство покликане створювати необхідні передумови для формування й життєпроявів відповідальної людини. Індивідуальна особистість перетворюється на «плацдарм» взаємозіткнення різнопланових когнітивних, духовно-світоглядних тенденцій доленосно необхідного свідомого вибору практичного здійснення права людини бути собою: щоб реалізувати особистісне право бути собою, кожен має вільно відповідати на життєві запити. Як «найжахніше явище» сучасності, як «новітнє варварство» визначав Х. Ортега-і-Гасет невдячність пересічної людини за отримувану користь від здобутків сучасної науки, котрі, як відомо, відкривають нові перспективи суспільного поступу. Невдячність щодо науки – свідчення нерозвиненості самосвідомості, потреб вирішувати завдання оволодіння моральними основами культури мислення людини постіндустріального суспільства. Демократичне громадянське суспільство, з одного боку, а з іншого – розвиток науки, науково-дослідницької діяльності взаємно детерміновані забезпеченням людиностверджувальних умов. Відповідальність людини за сучасне громадянське суспільство формується на засадах належного рівня

розвиненості розуміння статусу науки, наукової свідомості й методу. Невдячність щодо науки може розумітись як відсутність належного розуміння її місця в усіх сферах буття суспільства. А з огляду на це, врешті-решт, і «відсутність» інтелектуально-духовно розвиненої людини, покликаної бути їх «центром», максимально ефективно задіювати можливості заснованих на новітніх знаннях форм буття культури й соціальних структур. Таке ставлення до науки може свідчити про відсутність моральної відповідальності та самовідповідальності, потреби збагнення й переосмислення сучасних цілей і завдань життєздійснення на засадах якраз «завдячливості» і, отже, в атмосфері належного рівня наукової свідомості й наукової культури.

Сучасна ж філософсько-наукова освіта і спрямована на пробудження завдячливої позиції мужніх особистостей, спроможних завдяки власним інтелектуальним зусиллям, досвіду життєздійснення сприймати й розуміти значення науки, наукових знань і наукового методу в соціокультурному розвитку. Але свідченням чого може бути і спроможність соціального суб'єкта здійснювати розумну діяльність в умовах науково-технологічної цивілізації як «розпоширення», постійного збагачення новими баченням і розумінням людиною людського в можливостях наукових знань – якщо для сенсу характерна тенденція «перевершування», «переростання» знань внутрішніми спрямуваннями людського.

За умов сучасної науково-технічної цивілізації значення освітньої системи як дієвого чинника вирішення завдань громадянського суспільства неспівмірно з попередніми періодами зростає, зокрема, в ракурсі її гуманізації. Негуманність мислення, пізнання, діяльності – це їх нелюдськість і, отже, антилюдськість у спрямуваннях та результатах. Гуманність потребує, щоб суспільне й індивідуальне буття не суперечили вимогам людськості. «Західний світ забруднився, потискуючи руку Гітлерові, доки той не торкався його найпотаємніших матеріальних інтересів, він утрачає свою гідність із кожною усмішкою, спрямованою вбивцям із Кремля, з якими було так добре, поки вони не займали загрозливу позицію» [1, с. 194]. Індиферентність у ставленні до безумовної пріоритетності цінностей гуманізму – свідчення приреченості позиції та сповідуваних норм. Адже сучасний техніко-технологічний, інформаційний рівень цивілізації – це, по суті, проблема, вирішення якої є неминучістю для кожного, від цього залежить успішність його життєздійснення – від глибини розуміння визначальних соціокультурних, духовних процесів, і, чи не найперше, – від усвідомлення пов'язаної із пробудженням, вихованням прагнення бути на рівні сучасної цивілізації своєї відповідальності – *щоб бути*: цивілізованою є людина, котра сприймає й розуміє сучасну їй інноваційну цивілізацію. Культура цивілізованого мислення ґрунтується на пробудженні і зміцненні широкого соціокультурного підходу до науки й наукової діяльності, наближення до осягнення їх ролі, як важливішого людиностверджувального чинника сучасного буття культури, «пробудження і зміцнення внутрішньої солідарності з майбутнім науки та цивілізації» [3, с. 66]. Тому за сучасних тенденцій науково-технічної цивілізації філософія науки як навчальна дисципліна покликана виконувати в суспільному діалозі дієву роль. Остання визначається, на наше переконання, зокрема, представленими в її межах *пропозиціями* суб'єкту навчання самостійно переконуватись у єдності дійсних та можливих вимірів і тенденцій розвитку у просторі національної культури науки як інтегративного способу актуалізації інтелектуально-творчих зреалізувань. Адже насущною не може не бути також відкритість до необхідності визначення й вирішення пов'язаних із науковим поступом загроз і викликів, як, скажімо, за відсутності належного рівня культури наукового мислення засилля «напівнауки», «напівосвіченості». «Найкращі ліки проти напівзнання – знання найглибші» [4, с. 514]. Викладач філософії науки мусить закликати до діалогу про загрози «напівзнання». Напівзнання або ж знання деформовані – передумова рецидивів злочинів проти людяності. Тому філософсько-наукова освіта покликана формувати цілісну картину світу наукових знань. «Безперечно, людина володіє й іншими силами, крім розуму <...> Але філософ мусить *говорити* про них. А щоб про них говорити, він повинен знати про них принаймні хоча б те, що можна знати. Отже, він має розглядати їхні дії. Постає питання, якими ж очима буде він їх розглядати, якщо не своїм розумом. Серце, інстинкт можуть керувати розумом, але неспроможні зробити його некорисним. Вони здатні спрямовувати погляд,

але ж не можуть замінити очі» [4, с. 254]. У вимірах педагогічного процесу філософія науки репрезентує науку як один із найуспішніших, найперспективніших способів діалогу людини із природою, але визначальним стрижнем котрого має бути позиція поглиблення й розширення заснованих на раціональних підходах і прийомах пересвідчень в адекватності пізнаваного об'єкта новим результатам.

Як навчальна дисципліна філософія науки – це спосіб повернення і зміцнення гідного науки місця у формах буття культури на шляху формування гідної позиції творчої активності, коли наука в атмосфері освітніх трансформацій набуває все більш адекватного особистісним потребам чинника зманіфестування людського в людині: зі зростанням можливостей науки й науково-технічної цивілізації сформована завдяки філософсько-науковій освіті особистість передусім демонструє глибоку переконаність у своїй відповідальності за природу, за світ в «епоху науки», за людину інформаційної цивілізації [5]. Загалом кажучи, філософсько-наукова освіта в умовах інформаційного суспільства дійсно покликана *запрошувати* суб'єкта педагогічного процесу, як майбутнього науковця, спеціаліста, до активного діалогу із природою й суспільством, здійснюваного з необхідністю на широких культурологічних засадах і цілеспрямованих, діалогов, позбавленого корисливо-насильницьких мотивів.

Істотну синтезуючу, гуманізуючу роль як чинника гідної людини відповідальності за природу в системі філософсько-наукової, філософсько-біологічної освіти покликаний виконувати біоцентрично спрямований зміст освіти.

Сучасні тенденції наукового пізнання, процеси формування масиву нових знань та їх практична реалізація, зрештою, в усіх сферах буття суспільства та людини демонструють авангардні позиції *бідосліджень* і їх результатів. Морально-етичні, духовно-світоглядові цінності й орієнтири нині, прямо чи опосередковано, актуалізуються в силовому полі потреб розширення й поглиблення реалізації знань про живе. Адже не менш важливі водночас і процеси, коли прориви науково-біологічного дослідництва, приріст наукової інформації про дивовижний світ існування живого супроводжуються надскладними когнітивними, біоетичними проблемами, від успішного визначення та вирішення яких залежить виживання людини й людства.

Гуманістичні конотації в ракурсі відношення «наука – суспільство» актуалізуються зманіфестуванням визначального призначення науки як форми буття культури й людини в конкретно артикульованих антропологічних ракурсах. Але в єдності належним чином змістовно-освітньо та навчально-методично розвиненої філософсько-наукової освіти – передумови формування відповідних вимогам сучасності наукового товариства соціально-філософської спільноти. Адже «наука здатна одночасно й однаково успішно виконувати як гуманні, так і антигуманні соціальні функції. Сприяючи досягненню одних суспільно значущих цілей, наука блокує досягнення цілей інших, настільки ж важливих для суспільства» [2, с. 12]. На наш погляд, гуманізація філософсько-наукової освіти може розглядатись як дієва форма поєднання сучасних соціокультурних процесів розвитку суспільства й науки, видів наукової діяльності, передусім – як діяльності науково-пізнавальної, як форми утривалення полілогу соціальних суб'єктів. Тому цілком логічно, контекст взаємодії «наука-суспільство», з одного боку, актуалізує роль науки як соціальної інституції, самозростаючої системи знання тощо. Але ж, з іншого боку, не менш злободенними є й питання відкритості суспільства до проблем, перспектив, сучасних тенденцій та наслідків розвитку науки й наукового дослідництва.

Висновки. Наука, наукові знання й пізнання вивільнюються, з огляду на постмодерністські рефлексії, від невиправдано наділених їм епохою Модерн винятковості емпіричної імпазантності, загальнозначимої послідовності, систематичності, самодостатності наукового методу, зокрема на шляхах гуманізуючої спрямованості філософсько-наукової освіти. Індивідуальність особистості є центром гуманістично зорієнтованого педагогічного процесу, коли зміст, форми й методи навчально-виховної діяльності реалізуються за визначеними цілями й завданнями її розвитку та утвердження. Увага зосереджується на способах і шляхах пробудження і зміцнення духовно-пізнавальних інтересів, професійних компетентностей, творчо-самотворчих можливостей особистості майбутнього фахівця

й науковця та, відповідно до запитів сучасного інформаційного суспільства, рівня наукової культури, потреб формування необхідної культури мислення.

Гуманізація філософсько-наукової освіти – поширення смислу людського на актуалізовані викладанням поняття наукової свідомості, шляхи зміцнення наукового мислення та наукового світогляду як інтегративних чинників наукової культури майбутнього науковця і спеціаліста в умовах постінформаційного суспільства, зніціювання трансформованими педагогічним процесом філософсько-науковими знаннями все більш інтенсивного й масштабного розвитку індивідуально-особистісних здібностей, інтелектуальних якостей.

Гуманізуючий потенціал філософсько-наукової освіти – в її можливостях формувати, дисциплінувати мислення покликаного змістовно аргументовано визначати наукові проблеми, віднаходити аргументовані конкретні рішення, соціально «запрошеною» педагогічною системою сучасного спеціаліста, молодого науковця. Навчально-виховна тематизація філософії науки – в різних вимірах представлена наука як інтелектуальний здобуток людства, що упродовж нової та новітньої історії найістотніше впливав і все масштабніше та інтенсивніше продовжує його здійснювати на всі сфери суспільства. Особливо вагомим принципом реалізації філософсько-наукової освіти є положення, що, як інтелектуальний здобуток людства, наука також зніціює появу викликів, які на відповідному рівні можуть і повинні успішно вирішуватись.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Горкгаймер М. Критика інструментального розуму. Київ : ППС-2002, 2006. 282 с.
2. Лукьянец В. Наука в горизонте постэсхатологической эпохи. *Практична філософія*. 2003. № 2. С. 3–19.
3. Ортега-і-Гасет Х. Бунт мас : Вибрані твори / перекл. з іспан. В. Бурггардта, В. Сахна, О. Товстенко. Київ : Основи, 1994. С. 15–139.
4. Пуанкаре Анри. О науке / пер. с фр. Москва : Наука, 1980. 560 с.
5. Kattsoff, L.O. *Logic and the nature of Reality*. North Carolina : Univ. of North Carolina, 1956. 247 p.

REFERENCES

1. Horkhaimer, M. (2002, 2006). *Krytyka instrumental`noho rozumu [Critique of Instrumental Reason]*. Kyiv : PPS, 282 p. [in Ukrainian].
2. Lukyanets, V.S. (2003). *Nauka v gorizonte posteskhatalogicheskoy epokhi [Science in the Post-Eschatology Age Horizon]*. *Praktychna filosofiya*, no 2. Pp. 3-19 [in Russian].
3. Orteha-i-Haset, Kh. (1994). *Bunt mas [Mass Riot]*. *Vybrani tvory : Perekl. z ispan. V. Burhhardta, V. Sakhna, O. Tovstenko*. Kyiv: Osnovy, pp. 15-139 [in Ukrainian].
4. Puankare Anri (1980). *O nauke [About Science]*. Moscow : Nauka, 560 p. [in Russian].
5. Kattsoff, L.O. *Logic and the nature of Reality*. North Carolina : Univ. of North Carolina, 1956. 247 p. [in English].

Maksiuta Mykola Yehorovych

Doctor of Philosophical Sciences,

Professor at the Department of Philosophy

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

15, Heroiv Oborony str., Kyiv, Ukraine

THE ONTOLOGY OF THE HUMAN ON THE LANDSCAPE OF HUMANIZATION OF PHILOSOPHICAL-SCIENTIFIC EDUCATION

Actuality of the Problem. *The article emphasizes that the humanity is a soul of humanized reality, manifestation of values, in particular, progressive changes in the social spheres and individual being as a human-significant factor of the unity of the personality and society. In interhuman relations, the humanity is a moral quality of a human, manifestations of respect, sincerity, trust, virtue, dignity, benevolence, good-heartedness and gratitude, implementing the principle of humanism from*

the relevant perspectives. However, a man of the Modern Age has willfully established his status on the grounds of forced exploration and use of the natural environment – as a subject of active, purposeful activities, equipped with scientific knowledge and scientific method, intended, as the highest achievement of the industrial society, to legitimize his activity. So, humanization of philosophical-scientific education should be considered as an effective form for combining contemporary sociocultural processes of development of society and science, types of scientific activity, in the first turn, – scientific-cognitive activity as a form of extending the polylogue of social subjects. So, quite logical, the context of the “science-society” interaction, on the one hand, actualizes the role of the science as a social institution, a self-growing of knowledge etc. But, on the other hand, no less topical are also the matters of the society’s openness to problems, prospects, modern trends and consequences of development of science and scientific researching.

***The purpose** of research was a theoretical analysis of a humanizing orientation of philosophical-scientific education as a method of completeness of implementation of the science in the status of the form of being of culture.*

***Methods of research** – comparative, hermeneutic, fundamental scientific principles – of objectivity and specificity as well as traditional logical techniques and methods – induction, deduction, analysis and synthesis.*

***Received results:** It has been found that humanizing orientation of philosophical-scientific education represents the science, scientific knowledge as a prerequisite for deepening the understanding of responsibility of a modern human and the society for the consequences of scientific-technical civilization. Rethinking of possibilities to have an impact on the natural world and of the necessity to reorient all types of activity from the values and norms of traditional anthropo-centrism to the current demands of bio-centrism is, in essence, non-alternatively human-affirming. Equipped with advanced scientific and technological capacities, a human is meant to form maximally optimal ecological conditions.*

***Key words:** responsibility, dignity of science, gnoseologized subject, scientific, humanity of thinking, human dimensions of the existent.*